

POLITIK I SKOLAN

Beställningsadress:

Liber Distribution

162 89 Stockholm

Tfn: 08-690 95 76

Fax: 08-690 95 50

E-post: skolutveckling@liber.se

Beställningsnr: 004:040

ISBN: 91-85128-30-9

ISSN: 1651-9787 2004:12

Omslagsbild: Johanna Hanno / Pressens Bild

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning	5
1. Några centrala begrepp	7
2. Skolans demokratiuppdrag	9
3. Samverkan – hur och varför?	11
4. Antidemokratiska, rasistiska och främlingsfientliga partier och organisationer	16
5. Vilka regler gäller för skolans politiska omvärldskontakter?	20
Läsa vidare	23

Förord

Det råder idag osäkerhet bland huvudmän och på skolor kring förutsättningarna för skolans politiska omvärldskontakter, hur sådan verksamhet kan organiseras samt hur skolan ska bemöta antidemokratiska organisationer och strömningar. Detta medför att politiska partiers möjligheter att få tillträde till skolan varierar stort mellan kommuner. Osäkerheten resulterar ofta i ett »*icke-handlande*« där skolorna avstår från att ta initiativ till samverkan med företrädare för samhällspolitiska organisationer. Politiska partier och organisationer uppger också att de har svårt att få komma in i skolorna, trots att man tar egna initiativ till sådan samverkan.¹

Det är bekymmersamt att skolors politiska omvärldskontakter är så begränsade. Många skolor och elever går på detta sätt miste om de vinster som samverkan med partier och organisationer kan medföra.

Det är huvudmannen och den enskilda skolan som avgör hur verksamheten i skolan ska utformas och organiseras för att eleverna ska nå målen i läroplaner och kursplaner. Beslut om i vilken utsträckning och i vilka sammanhang olika organisationer

eller politiska partier skall bjudas in eller få tillträde till skolan tas av huvudmannen eller skolan.

Föreliggande stödmaterial för skolor och huvudmän har som syfte att främja en positiv utveckling av samverkan mellan skolan och politiska organisationer av olika slag. Att samverka med partier och organisationer är ett omfattande och mångfacetterat verksamhetsområde. Ett material av detta slag kan naturligtvis inte bli heltäckande eller besvara alla frågor som kan uppstå. Det är istället avsett att vara ett stöd för skolorna i det långsiktiga arbetet med att bygga upp samverkan med partier och organisationer. Materialet kan även ge vägledning i olika konkreta situationer.

Projektgruppen har bestått av Bengt Landfeldt (projektledare), Martin Westin och Eva Britt Östblom.

Pia Enochsson
Generaldirektör

Bengt Landfeldt
Undervisningsråd

¹ Demokrati för det nya seklet. Prop. 2001/02:80 sid. 121

Sammanfattning

Skolans demokratiuppdrag kan ses som tredelat. Det handlar för det första om att hos eleverna utveckla kunskaper om det demokratiska systemet. Centrala inslag är här valsysteem, partiväsande, organisationer, olika representativa församlingar och andra samhälliga institutioner. Den andra delen av uppdraget är att skolan ska förbereda eleverna för att verka i ett demokratiskt samhälle. Skolan ska arbeta i demokratiska former för att eleverna på så sätt ska skaffa sig erfarenheter och färdigheter som möjliggör för dem att delta i olika demokratiska processer. Den tredje delen fokuserar samhällets värdegrund. Skolan ska medverka till att eleverna omfattar värden såsom människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, solidaritet med svaga och utsatta samt respekt för vår gemensamma miljö.

För att lyckas med uppdraget behöver skolan samverka med partier och organisationer. Materialet lyfter fram fördelarna med att skolan tar initiativet i samverkan. Genom att utgå från skolans mål och uppdrag kan utrymme skapas för att styra över former för och innehåll i samverkan.

Huvudmän, rektorer och lärare ställs idag inför

frågan om hur de kan hantera antidemokratiska, rasistiska och främlingsfientliga partier och organisationer. I materialet ges stöd för hur skolan kan agera och skaffa handlingsberedskap i mötet med sådana strömningar. Viktigt är att arbeta demokratiskt och systematiskt, ha klara och kända regler, våga ingripa och att samarbeta med vårdnadshavare/föräldrar, närsamhälle samt partier och organisationer.

Avslutningsvis görs en genomgång av de regler som gäller för skolans kontakter med partier och organisationer. Det är framförallt de medborgliga fri- och rättigheterna såsom de uttrycks i grundlagarna som aktualiseras. Grundlagarna ger starkt skydd för åsiktsfrihet, yttrandefrihet, tryckfrihet och mötesfrihet. Åsiktsfriheten är i princip obegränsad, däremot är yttrande- och tryckfriheten begränsade i den meningen att hets mot folkgrupp, förtal och kränkningar är straffbara. Skolan har både rätt och skyldighet att agera om uttalanden eller trycksaker uttrycker åsikter som upplevs kränkande av elever och/eller personal. Mötesfrihet råder inte på skolan eftersom det inte är en allmän plats i lagens bemärkelse. Det är skolans rektor och huvudman som fattar beslut angående om och hur partier och organi-

sationer ska få vistas på skolans område. Vid beslutsfattandet får inget parti systematiskt missgynnas när skolan arrangerar debatter, partiinformation eller liknande. Detta innebär dock inte alla partier måste medverka – det är lärarens ansvar att lyfta fram argument och uppfattningar som inte kommer fram under exempelvis en debatt eller partiinformation. Rektor har ett ansvar för att god ordning upprätthålls på skolans område. I vissa fall kan

ordningsskäl således motivera att politisk information begränsas eller styrs av skolan.

Alla på skolan har ansvar att ingripa om det finns misstankar om att elever och/eller personal kan känna sig kränkta av den information som ges av en politisk organisation eller parti.

Det är viktigt att skolan alltid dokumenterar grunderna för de beslut som tas i samband med oordning eller kränkningar.

1. Några centrala begrepp

Det kan inledningsvis vara värdefullt att precisera några av de begrepp som kommer att användas i fortsättningen.

Demokrati

Demokrati lyfts i läroplanerna fram som ett övergripande värde, emot vilka övriga värden i läroplanerna² skall förstås och tolkas. Begreppet demokrati är både mångtydigt och omtvistat. Samtidigt råder det stor enighet om vissa värden och procedurer som finns i alla definitioner av demokrati. Olika demokratimodeller framhäver olika aspekter av demokrati.³ I detta sammanhang väljs följande aspekter.

Demokrati är ett sätt att organisera samhället. I denna betydelse är demokrati ett rättsligt begrepp som anger en viss beslutsordning. Demokrati ses i detta perspektiv som ett *medel* för hur man kan hantera olika åsikter i samhället.

Man kan även tala om demokrati i en mer omfattande betydelse som då handlar om förhållandet

mellan människor och om de demokratiska värdena. De mänskliga rättigheterna, det vill säga respekten för människan och människors lika värde samt varje människas frihet, är grundprinciper inom demokratin.⁴ Man tar då mer fasta på relationerna mellan människor och demokrati är i detta perspektiv ett *mål* i sig.

Politiska partier och organisationer

Förenklat kan skillnaden mellan politiska partier och andra organisationer beskrivas på följande sätt.

De politiska partierna är bärare av den representativa demokratin. De är i sig en av flera grundförutsättningar för att vårt demokratiska system ska fungera. De vill *vinna formell makt* genom att vara representerade i beslutande församlingar på internationell, nationell, regional och lokal nivå.⁵

Begreppet organisationer rymmer sammanslutningar med mycket olika syften och verksamheter. I detta sammanhang fokuseras dock på organisationernas politiska funktion, oavsett om det är organi-

² Lpfö 98, Lpo 94, Lpf 94.

³ Ung i demokratin. Skolverket 2003 sid. 32.

⁴ Värdegrundsboken, Zackari & Modigh 2000 sid. 39f.

⁵ Partier och organisationer, Bäck & Möller 2001, sid. 53.

sationens primära syfte eller ej. Det handlar då framförallt om att samla upp åsikter och ståndpunkter och vidarebefordra dem till beslutsfattare.

Genom opinionsbildning och lobbyverksamhet vill man direkt eller indirekt *påverka* de partier och personer som företräder den politiska makten för att på så vis *vinna inflytande* i de frågor som berör dem.⁶

Demokratiska, icke-demokratiska och antidemokratiska rörelser

När det gäller tillämpningen av demokrati hos partier och organisationer kan man utskilja sådana som är *demokratiska*, det vill säga partier och organisationer som arbetar med uteslutande demokratiska och lagenliga metoder samt förespråkar demokrati i alla avseenden. Andra kan betraktas som *icke-demokratiska* då man i vissa sammanhang och i olika situationer även förespråkar metoder som strider mot gällande lagstiftning och grundläggande demokratiska värderingar. Det finns en stor variationen mellan partier och organisationer av denna typ, vissa accepterar lagstridiga metoder vid något enstaka tillfälle medan andra använder sådana som sin huvudsakliga arbetsmetod. Vissa partier och organisationer är *antidemokratiska* i den meningen att deras mål är att avskaffa det demokratiska styrelseskicket. Det förekommer att sådana partier verkar med metoder som håller sig inom ramen för det demokratiska systemet.

Medverka eller verka i skolan

När det gäller partiers och organisationers samverkan med skolan kan två perspektiv renodlas.

Ett perspektiv är när partier och organisationer *medverkar i skolan*. I detta perspektiv är det elevens och skolans behov av kunskap och information som dominerar. Då är det skolans egen planering som i första hand styr villkoren för samverkan med partier och organisationer, vilket ger skolan ett större utrymme att styra över innehållet.

Partier och organisationer har också sina egna syften med att vilja närvara i skolan. De vill på detta sätt påverka attityder samt värva sympatisörer och röster i valtider. Ofta rör det sig i dessa fall om temadagar, allmänna debatter, bokbord och flygbladsutdelning på skolorna. Gemensamt för dessa aktiviteter är att de ger partier och organisationer möjlighet *att verka i skolan* utifrån egna syften och mål. Det hindrar naturligtvis inte skolan från att utnyttja denna samverkan i arbetet med de egna målen.

⁶ Partier och organisationer, Bäck & Möller 2001, sid. 148, 228.

2. Skolans demokratiuppdrag

Skollagen och skolans andra styrdokument utgår från grundlagens bestämmelser om demokrati och medborgerliga fri- och rättigheter.⁷

Skollagen slår fast att verksamheten i skolan ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan ska främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö. Särskilt ska den som verkar inom skolan främja jämställdhet mellan könen samt aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiskt beteende.⁸

Läroplanerna utgår ifrån det som står i skollagen. Här slås fast att skolan har en viktig uppgift i att förankra de värden vårt samhällsliv vilar på hos barn och ungdomar. Mänskliga rättigheter såsom människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta ska inte bara genomsyra undervisningen i varje ämne, utan också påverka såväl organisation

och samordning av undervisningen i olika ämnen som val av arbetsätt.⁹

I kursplanerna utvecklas och konkretiseras skolans värdegrund och demokratiska uppdrag utifrån ett ämnesperspektiv. Styrdokumentet vävs på detta sätt samman till en helhet.

Skolans demokratiska uppdrag kan sägas bestå av olika delar. En del handlar om att utveckla kunskaper om demokrati, denna del återfinns till stor del i ämnesundervisningen. Eleverna ska bli förtrogna med det demokratiska systemet, den representativa ordningen samt genom detta få en inblick i det politiska arbetet i samhället. Den andra delen innebär att verka i demokratiska arbetsformer, där såväl elever som personal har reellt inflytande över och delaktighet i sitt skolarbete och sin lärmiljö. Den tredje delen av uppdraget handlar om att skolor ska fostra demokratiska samhällsmedborgare. Här handlar det om att arbeta med de demokratiska värden och de mänskliga rättigheter som tas upp i läroplanerna. Där ingår även att motarbeta alla former av kränkande behandling, såsom mobbning, sexuella trakasserier, våld,

⁷ Regeringsformen 2 kap. 1§.

⁸ Skollagen (SFS 1985:1100) 1 kap. 2 och 9 §§.

⁹ Grundläggande värden, Lp094, Lpf94.

främlingsfientlighet och andra uttryck för bristande respekt för människors lika värde.¹⁰

Demokratiuppdraget är framåtsyftande. Målet är att få ett samhälle som genomsyras av demokratiska värden och med människor som kan och vill rösta i allmänna val samt även arbeta aktivt inom den representativa demokratin.

Demokrati förutsätter möten

Regeringen skriver i den ungdomspolitiska propositionen »På ungdomars villkor«:

*»Skolan har en central roll för att främja demokratiens idéer. Uppgiften är så viktig att den har fått komma till uttryck i 1 kap. 2 § skollagen (1985:1100), den s.k. portalparagrafen. Det är därför angeläget att den enskilda skolan har ett väl utvecklat kontaktnät gentemot övriga samhället, vilket också betonas i läroplanen. Detta bör omfatta olika samhällspolitiskt engagerade organisationer, men det är särskilt viktigt att skolan också har en öppen dörr till de politiska partierna och de politiska ungdomsförbunden«.*¹¹

För att nå målen att främja elevernas utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedborgare¹² ska skolan samverka med omvärlden.¹³ Läroplanerna betonar att skolan ska vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram.¹⁴

¹⁰ Med demokratin som uppdrag, Skolverket 2000, sid. 13.

¹¹ På ungdomars villkor. Prop. 1998/99:115, sid. 40.

¹² Lp094 resp. Lpf94, Grundläggande värden.

¹³ Lp094 2.6, Lpf94 2.4.

¹⁴ Lp094 resp. Lpf94, 1:a kap. Saklighet och allsidighet.

Läraren ska också öppet redovisa och diskutera skiljaktiga värderingar, uppfattningar och problem.¹⁵

För att kunna spegla olika uppfattningar och värderingar i det samhällspolitiska arbetet, behöver skolan på olika sätt och i olika sammanhang samverka med politiska partier och organisationer. Demokrati förutsätter möten mellan medborgare och folkvalda och mellan medborgare och opinionsbildare.

För eleverna är det därför viktigt att skolan är en fysisk mötesplats för olika åsikter och värderingar. Skolan ska medverka till möten med företrädare för partier och organisationer, men också uppmuntra eleverna till egen politisk verksamhet. Skolan ska även vara en fysisk mötesplats för demokratin i den mening att fler barn och ungdomar blir delaktiga, med direkt ansvar, för de beslut som fattas i skolan som rör deras liv och vardag. Det är samtidigt viktigt att framhålla att skolan inte är en allmän plats och att därför inte heller mötesfrihet råder där.

Skolan ska alltså inte bara ge eleverna kunskaper om demokrati. Skolan ska även utgöra en förebild för demokratiskt handlande och vara en plats där eleverna får en praktisk erfarenhet av demokrati. Skolor som arbetar med ett demokratiskt förhållningssätt, genom att främja ett öppet diskussionsklimat och genom att bjuda in eleverna att delta i utformningen av skollivet, lyckas bättre än andra skolor med undervisningen i demokrati- och samhällsfrågor. Elever i sådana miljöer uppvisar både bättre medborgarkunskaper och ett högre engagemang än andra elever. Även innehållet i vad skolan lär ut har betydelse härvidlag; elever som får lära sig vikten av politiskt engagemang tenderar också att vara mer engagerade.¹⁶

¹⁵ Lp094 2.1 resp. Lpf94 2.2 Normer och värden.

¹⁶ Att vara med på riktigt. SOU 2001:48, sid. 303.

3. Samverkan – hur och varför?

Den samverkan mellan skolor och politiska partier som äger rum koncentreras oftast till några höstveckor under valåren. Eftersom mandatperioden för de nationella valen är fyra år innebär detta att vissa årgångar i gymnasieskolan inte får någon av skolan organiserad kontakt med de politiska partierna.¹⁷ Sporadiskt förekommer även kampanjer, initierade av politiska partier eller organisationer, då oftast av rikstäckande karaktär.

Det finns en osäkerhet på skolor om förutsättningarna för de politiska omvärldskontakterna. Skolans krav på allsidighet, och att inget parti systematiskt får missgynnas¹⁸, ska inte tolkas som att alla partier eller ungdomsförbund måste medverka eller bjudas in till skolan samtidigt. Skulle exempelvis ett parti få förhinder skulle då ingen information överhuvudtaget kunna lämnas på skolan.¹⁹ Läraren har dock ansvar för att frågor blir allsidigt belysta och att argument möts med motargument.²⁰ Läraren får här en kompensatorisk uppgift att, inom ramen för

skolans värdegrund, lyfta fram argument och uppfattningar som inte kommer fram vid exempelvis en partiinformation eller debatt.

Det kan vara fruktbart att använda distinktionen mellan att *verka* och *medverka* när skolan diskuterar olika syften med sina omvärldskontakter. Då skolan engagerar partier och/eller organisationer att *medverka* i utbildningen kan skolans eget uppdrag och mål sättas i fokus vilket ger skolan ett större utrymme att styra över innehållet. Det kan vara svårt att hävda skolans behov när partier och organisationer *verkar* i skolan utifrån egna syften och mål.²¹ Skolans skyldigheter och övergripande ansvar är dock detsamma, oavsett av vem som tagit initiativ till eller av formerna för samverkan. Skolan måste *alltid* bemöta åsikter som är oförenliga med värdegrunden.

De principer och bestämmelser om likvärdiga möjligheter att närvara i skolan som gäller för politiska partier kan inte helt överföras på andra organisationer. Skolan får göra en bedömning när man bjuder in eller ger tillträde för organisationer beroende på vilka åsikter organisationen företräder. För

¹⁷ Att vara med på riktigt. SOU 2001:48, sid. 299.

¹⁸ Jo:s ämbetsberättelse 1995/96 s. 394.

¹⁹ Regeringsrättens årsbok 1981 ref. 2:26.

²⁰ Att vara med på riktigt. SOU 2001:48, s. 305.

²¹ Politik i skolan, Skolverket Dnr. 2002:2939.

att skolan ska agera opartiskt bör i vissa fall även andra organisationer ges tillträde till skolan, ibland är inte det nödvändigt. Fortfarande gäller dock kravet på allsidighet och saklighet samt att skolan har ansvar för att organisationernas budskap kritiskt granskas och diskuteras.

Det är också viktigt att skolan uppmärksammar den problematik som ligger i att även allmänt accepterade organisationer ibland använder icke-demokratiska metoder. Eleverna måste göras medvetna om de gränser för det politiska opinionsarbetet som finns i vår lagstiftning och de konsekvenser lagstridiga metoder och aktioner kan leda till, såväl på individuell nivå som för det demokratiska systemet som helhet.

Skolans ämnen

All verksamhet på skolan bör försöka utnyttja de fördelar som olika former av samverkan med partier och organisationer kan ge.

Kommundemokratikommittén anser att *»varje elev borde ges tillfälle att på lektionstid få träffa och samtala med representanter för de politiska ungdomsförbunden. Omvärldskontakter av detta slag borde vara ett självklart inslag i samhällskunskapsundervisningen.»*²²

Kursplanerna i samhällskunskap för grundskolan respektive gymnasieskolan ger detta ämne en särskild ställning när det gäller såväl demokratifrågor som politiska omvärldskontakter. Sådana frågor utgör en viktig och naturlig del av undervisningen i ämnet. På många skolor är det också lärare i samhällskunskap som organiserar samt förbereder och efterarbetar skolans samverkan med partier och

organisationer, arrangerar skolval, planerar panel-diskussioner och temadagar.

Som tidigare nämnts, koncentreras de politiska partiernas aktiviteter i skolorna till valåren. Det har även framkommit att den lokala och regionala nivån får förhållandevis liten uppmärksamhet i samhällskunskapsundervisningen. Fokus ligger istället på den nationella och europeiska / internationella nivån.²³ Då politiska beslut på olika nivåer i samhället hänger samman och i stor utsträckning påverkar elevernas liv och framtid är det viktigt att eleverna också förstår »den politiska vardagen«, det vill säga vad som händer mellan valen. Här kan den lokala politiska nivån vara en användbar resurs.

Samhällskunskapsämnet, tillsammans med övriga samhällsorienterande ämnen, bär ett särskilt ansvar när det gäller skolans politiska omvärldskontakter. Det finns dock rika möjligheter, även för andra ämnen, att anlägga olika perspektiv på samverkan med partier och organisationer. Här ges också många tillfällen till ämnesövergripande och tematiskt samarbete. Politiska frågor är ofta komplexa och sammansatta och berör därmed flera av skolans ämnen samtidigt. Exempel på sådana ämnesövergripande teman kan röra tillväxt och miljö, vårdetik och ekonomi, genmanipulation och etik, stadsplanering och demokrati.

Några former för ökad samverkan

Genom att öka sina omvärldskontakter och samverka med partier och organisationer tillförs skolan aktuell och viktig kunskap. Det är inte Myndigheten för skolutvecklings uppgift att föreskriva hur

²² Att vara med på riktigt. SOU 2001:48, sid. 305.

²³ Att vara med på riktigt. SOU 2001:48, sid. 302.

sådan verksamhet kan organiseras. Det är en uppgift för de verksamma i skolorna. Det pågår också mycket utvecklingsarbete av engagerade pedagoger runt om i landets skolor när det gäller att hitta former för ökad samverkan med partier och organisationer.

Nedan presenteras exempel på hur skolan genom samverkan med partier och organisationer kan tillföras ytterligare mervärden.

★ *Vara stöd i skolverksamheten*

Vissa organisationer vill inte bara skapa opinion i sakfrågor, utan arbetar också aktivt med dessa frågor i skolorna. Det kan exempelvis vara organisationer som vill utveckla elevernas företagsamhet och entreprenörskap, öka barn och ungdomars intresse för teknik och naturvetenskap eller göra eleverna medvetna om vikten av att ta hänsyn till miljön. Andra organisationer arbetar i skolan under längre tid i syfte att ge elever stöd i olika former exempelvis genom att motarbeta mobbning eller att anordna läsläsningsgrupper.

★ *Utveckla nya pedagogiska arbetsätt*

Många organisationer har utbildade informatörer och instruktörer som arbetar med andra pedagogiska metoder än vad som vanligtvis förekommer i skolan. Exempelvis vill man skapa aktivare deltagande genom forumteater, rollspel och praktiska värderingsövningar. Syftet är få till stånd nya mötes- och diskussionsformer och ibland också att finna metoder för att påverka attityder hos eleverna. Erfarenheter och influenser från sådana arbetssätt kan påverka det vardagliga arbetet i skolan och på så sätt utveckla undervisningsformerna.

★ *Skapa nytt kursinnehåll*

På flera gymnasieskolor har man lokala kurser i demokratiarbete, där man samarbetar med det lokala politiska livet. Det är kurser som har som mål att ge fördjupade kunskaper om den demokratiska processen. Vissa kurser tar elevdemokrati som utgångspunkt. Andra kurser riktar sig till elever som redan är aktiva i exempelvis kommunala ungdomsråd. Ungdomars engagemang blir på det sättet en del av skolarbetet och ger gymnasiepoäng. Ett annat fokus på den kommunala demokratin tas genom att arbeta med kurser i exempelvis stadsplanering. Gemensamt för alla kurserna är att man som en del av kursen har kontakter med både politiker och tjänstemän i kommunen eller landstinget.

Med den revidering av gymnasieskolans kursplaner som genomfördes år 2000, ökade skolans och lärares möjligheter att själva utforma kursinnehållet utifrån den fastställda målen. Detta gör att behovet av lokala kurser minskar. En organiserad samverkan med både partier, organisationer och det politiska livet i övrigt kan i de flesta fall göras inom ramen för nationella kurser.

★ *Samverka med arbetslivet*

Organisationer, aktiva politiker och tjänstemän kan bli direkt delaktiga i gymnasieskolans arbete genom att vara handledare eller medbedömare för elever som genomför sina Projektarbeten.

För gymnasieskolor som arbetar med arbetsplatsförlagd utbildning även för elever som studerar på studieförberedande utbildningar är de kommunala förvaltningarna utmärkta arbetsplatser för att lära eleverna hur kommunala beslut förbereds, beslutas och verkställs. Även organisationer skulle i större

utsträckning än idag kunna användas för arbetsplatsförlagd utbildning.

★ *Skapa ökad förståelse*

Skolors aktiva samarbete med olika intresseorganisationer kan leda till ökad kunskap och förståelse för olika människors livsvillkor. Ett sådant samarbete kan bidra till attitydpåverkan, men också vara ett viktigt inslag i olika yrkesutbildningar. Kunskap och förståelse är viktig både i undervisningen och i samband med kompetensutveckling för olika personalgrupper.

★ *Unga möter unga*

De flesta politiska partier och även de större organisationerna har ungdomsförbund. Att låta ungdomar möta jämnåriga som är aktiva politiskt eller i någon organisation har ett egenvärde. Ungdomsförbunden har specifika kunskaper om ungdomar vilket gör att man också ger information på ungdomars villkor. Ett möte med aktiva ungdomar kan även skapa intresse för att engagera sig, kanske på den egna skolan.

★ *Använda mötesplatser*

I flera kommuner pågår arrangemang som syftar till att utveckla mötesplatser för att skapa lokal och bred aktivitet kring demokratifrågorna. I många kommuner anordnas exempelvis demokratidagar, mötesplatser och rådslag. De varierar naturligtvis både vad gäller form och innehåll, men syftar alla till att ge ungdomar verklig möjlighet till inflytande och delaktighet och därmed öka den demokratiska medvetenheten hos de som deltar i arrangemangen. I de flesta kommuner samarbetar man med skolorna. Det finns exempel där alla elever får delta, andra

arbetar med representanter. Skolan ges här många möjligheter att låta elever arbeta med de frågor som kommer att diskuteras både i form av förberedelsearbete och efterarbete. Att utnyttja sådana mötesplatser pedagogiskt är ett sätt att öka förståelsen för det politiska systemet och ger en praktisk tillämpning av demokrati. Demokrati blir på det sättet inte ett teoretiskt begrepp, utan eleverna får konkreta möjligheter att utöva ett eget inflytande, även utanför skolan.

★ *Öka barn och ungdomars inflytande*

I en demokrati är det viktigt att många är med och tycker till men också att lyssna. Man bör ta till vara att barn och ungdomar är experter på att vara barn och ungdomar och att se på saker ur sitt perspektiv. Skolan är den plats som samlar flest barn och ungdomar i en kommun. Skolan kan därför utgöra en arena för diskussion och samtal om utformningen av närsamhället i syfte att väcka engagemang för olika samhällsfrågor.

Politiker, både på lokal och riksnivå, samarbetar på många orter med skolan för att inhämta synpunkter på och skaffa underlag till politiska beslut. Vissa arbetar med olika former av faddersystem, andra sänder ut politikerpatruller till skolorna. I några kommuner arbetar man med former av öppna nämndmöten dit elever bjuds in till debatt om skolfrågor och ungdomsfrågor. På detta sätt får man till stånd en konstruktiv dialog mellan lokala beslutfattare och barn och ungdomar i skolan. En ytterligare effekt är att avståndet mellan förtroendevalda och medborgare minskar då man på detta sätt skapar fysiska mötesplatser.

Ett sätt att involvera skolan än mer är att eleverna och skolan får bli remissinstans, och då inte bara

i traditionella ungdoms- och skolfrågor, utan även när det gäller exempelvis bostadsplanering, trafikmiljö och cityplanering. För att dessa former av ökad medborgardemokrati ska fungera måste skolan både öppna sig och vara aktiv.

Ett annat sätt att arbeta med inflytande är att

använda underlagen till de kommunala frågorna i skolundervisningen. Dessa kan användas både i ämnesundervisning och vid mer tematiska studier. Genom att knyta aktuella samhällsfrågor till undervisningen ökar barns och ungdomars möjligheter att komma till tals i kommunala beslut.

4. Antidemokratiska, rasistiska och främlingsfientliga partier och organisationer

Demokratiutredningen pekar på det hot mot demokratin som antidemokratiska krafter utgör, både de som verkar utanför och de som verkar inom ramen för det formella systemet. Dessa krafter gör sig gällande såväl nationellt som internationellt. Antidemokratiska krafter organiserar sig inom ramen för det demokratiska systemet i syfte att underminera demokratin. Stödet för partier med främlingsfientliga och rasistiska program är betydande i hela Europa, även i Sverige, och i flera länder har partierna mandat i folkvalda församlingar.²⁴

Skolan står inte utanför denna utveckling. I samband med riksdagsvalet år 2002, genomfördes två ungdomsval.²⁵ Sett ur ett nationellt perspektiv fick antidemokratiska, rasistiska och främlingsfientliga partier ett förhållandevis litet stöd, men variationen mellan skolor var stor. På enstaka skolor fick sådana partier en majoritet av elevrösterna.

Antidemokratiska, rasistiska och främlingsfientliga grupper har idag många arenor där de för ut sin propaganda till barn och ungdomar, exempelvis via

Internet, musik och tidskrifter. Det är miljöer där vuxensamhället ofta saknar insyn och de kulturer som utvecklas där är okända för många vuxna.

Skollagstiftningen tar tydlig ställning för grundläggande demokratiska värden och skolan är därför inte värdeneutral. Skolans värnande om de demokratiska värderingarna och de mänskliga rättigheterna får aldrig göras med odemokratiska medel som innebär inskränkningar i elevernas grundläggande fri- och rättigheter. Ett stort ansvar läggs på skolan att kunna ta ställning för och hävda de demokratiska värdena samtidigt som saklighet och allsidighet uppnås i undervisningen.²⁶

Antidemokratiska, rasistiska och främlingsfientliga grupper företräder företeelser som skolan aktivt ska bekämpa och bemöta med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser.²⁷ Skolan ska stå upp för de demokratiska värdena och i detta sammanhang vara en viktig motkraft. Det är en nödvändig uppgift för skolan att ta på sig. Den ställer stora krav på alla vuxna i skolan att kraftfullt hävda den värde-

²⁴ Demokrati för det nya seklet. Prop. 2001/02:80 SID.25.

²⁵ Ungt val (www.ungtval.nu), Skolvalet 2002 (www.ungdomsstyrelsen.se).

²⁶ Regeringsrättens årsbok 2001 ref. 47.

²⁷ Lp094 resp. Lpf94 Förståelse och medmännisklighet.

grund som skolan vilar på. Enligt skollagens portalparagraf är alla på skolan skyldiga att aktivt motverka trakasserier och främlingsfientlighet.²⁸

Att möta antidemokratiska, rasistiska och främlingsfientliga partier och organisationer

Hur kan skolor skaffa en handlingsberedskap inför mötet med partier eller organisationer vars budskap står i strid med den demokratiska värdegrunden?

★ *Arbeta systematiskt*

Ett sätt att kunna hantera situationer som uppstår om antidemokratiska, rasistiska eller främlingsfientliga grupper vinner framgångar på en skola är att arbeta systematiskt. Tillsammans kan skolan ta fram en strategi för att fördjupa kunskaperna om mekanismerna bakom antidemokratiska och rasistiska beteenden, bygga upp en beredskap inför akuta situationer och utveckla metoder för ett långsiktigt förebyggande arbete. Genom ett systematiskt arbetssätt ökar möjligheterna att lära av erfarenheter och höja beredskapen för att hantera strömningar som står i strid med skolans värdegrund. Det kan i vissa fall vara ändamålsenligt att strategin dokumenteras i en handlingsplan vars insatser kan följas upp och ligga till grund för bedömningar av nya åtgärder. På detta sätt kan skolans arbete inom detta område länkas in i huvudmannens kvalitetscykel och bli en del av arbetet med kvalitetsredovisning.

²⁸ Skollagen (SFS 1985:1100) 1 kap. 2§.

★ *Klara och kända regler*

Skolan är ingen frizon utan här gäller samma regler som i samhället i övrigt. Skolan ska bekämpa antidemokratiska strömningar med demokratiska medel. Eleverna behöver därför aktuella kunskaper, både om de rättigheter och begränsningar, som gällande bestämmelser innebär.

Skolledningen måste se till att god ordning upprätthålls och kan i detta syfte anta egna ordningsregler. Skolan är i lagens mening ingen allmän plats. Ordningsskäl kan därför motivera att politisk verksamhet på skolan begränsas eller styrs av skolan vad gäller tid, rum och form. Sådana beslut måste styrkas och motiveras av just ordningsskäl, exempelvis att politiska partiers verksamhet i skolan skapar oordning i form av bråk mellan elever eller att diskussioner tar orimligt mycket tid i anspråk.²⁹

Skolans ordningsregler ska vara ett levande dokument och behöver därför regelbundet revideras för att vara aktuellt och användbart. Det är av stor vikt att alla på skolan känner till ordningsreglerna. Att ha klara och kända ordningsregler ökar skolans handlingsutrymme och underlättar skolans agerande om extremgrupper tar sig själva rätten att exempelvis sprida material till eleverna.

★ *Våga ingripa*

Skollagen slår fast att skolan ska bemöda sig om att hindra varje försök att utsätta elever för kränkande behandling. Om det på skolan, på något sätt, exempelvis genom affischer, märken, musik uttrycks missaktning för andra elever eller personal är skolledningen och övriga verksamma i skolan skyldig att

²⁹ Jo:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 436, Jo:s ämbetsberättelse 1991/92 s 346.

ingripa, med de insatser respektive skolformsförordning³⁰ föreskriver, för att hindra kränkande behandling och för att motverka trakasserier.

Även de yrkesetiska principer som antagits av Lärarförbundet och Lärarnas riksförbund slår fast att lärare i sin yrkesutövning ska skydda varje individ mot skada, kränkning och trakasserier.³¹

Det gäller för alla på skolan att ha mod och våga ingripa. Att ta en diskussion vid minsta misstanke om att det ges uttryck för odemokratiska värderingar, både i den dagliga verksamheten och i samband med partiers och organisationers närvaro på skolan. Att låta beteenden och åsikter som strider mot skolans värdegrund passera är att ge sitt tysta godkännande. En väl känd och förankrad strategi är här ett stort stöd. Det är även viktigt att verksamma på skolan har aktuella kunskaper om exempelvis märken och symbolers betydelse. Ett sätt att på skolan skaffa sådana kunskaper är att samverka med polis- och åklagarmyndigheter.

Skolan ska alltid dokumentera orsakerna till de ingripanden och åtgärder man vidtar. Av dokumentationen bör framgå varför ordningen på skolan störs eller på vad sätt någon på skolan kränks. Motiven till de åtgärder som vidtogs för att komma tillrätta med den aktuella situationen bör också framgå i dokumentationen.

Skolan kan ställas inför situationer där man är tvungen att snabbt både göra bedömningar och agera. Här kan noteras att jo inte hittills funnit

anledning att kritisera skolors åtgärder när det gäller exempelvis kläder och märken.³²

Det är viktigt att som skolledning göra polisanmälan om det på skolan förekommer eller misstänks förekomma exempelvis beteenden eller annat som kan tolkas som hets mot folkgrupp. Genom en polisanmälan visar skolan att man ser mycket allvarligt på det som inträffat.

★ *Arbeta demokratiskt*

Skolan ska inte bara tala om, utan även praktisera demokrati. På skolor som arbetar med ett förhållningssätt där eleverna har ett reellt inflytande, uppvisar också eleverna större motståndskraft mot antidemokratiska strömningar.³³ Det är i detta sammanhang särskilt viktigt att eleverna är delaktiga och har inflytande när skolans ordningsregler utformas.

Skolan ska enligt läroplanerna bemöta intolerans med kunskap och öppna diskussioner. Om det förekommer att elever på skolan ger uttryck för antidemokratiska, rasistiska eller främlingsfientliga åsikter är det viktigt att hålla samtalet och dialogen igång med dessa. Dock måste kränkande handlingar alltid motverkas.

Att vara stöd för den eller dem som drabbas av våld eller trakasserier på grund av sina åsikter är en viktig del i skolans värnande av de demokratiska värdena. Oavsett vilka åsikter individen har.

★ *Samarbeta med andra*

Problemen med rasism, främlingsfientlighet och förakt för demokratin finns inte bara i skolan och

³⁰ Grundskoleförordningen 6 kap. 9–10 §§, Gymnasieförordningen 6 kap 21–25 §§.

³¹ Lärares yrkesetik – Eleven alltid i centrum.

³² Jo:s ämbetsberättelse 1997/98 s.436.

³³ Ung i demokratin, Skolverkets rapport 210, sid. 41

beror inte enbart på förhållandena där. Skolan kan därför inte ensam lösa problemet, det är därför angeläget att ha kontakter utanför skolan både för att få hjälp och stöd.

Skolan ska samarbeta med *vårdnadshavare / föräldrar*. Aktiva föräldrar kan vara ett stort stöd i dessa frågor. Skolan måste informera hemmet om omynliga elever betar sig i strid med ordningsregler och andra bestämmelser.

Närsamhället är viktigt, antidemokratiska, rasistiska och främlingsfientliga krafter påverkar inte bara skolan utan hela närsamhället. För att nå framgångar i kampen mot dessa krafter måste det demokratiska samhället skapa en enad front. Skolan kan söka samarbete med exempelvis polis, socialtjänst, bibliotek, föreningsliv, religiösa samfund och kulturliv.

Partier och organisationer kan i detta sammanhang fungera både i ett förebyggande arbete på skolan

och göra en akut insats om det på skolan förekommer antidemokratiska, rasistiska eller främlingsfientliga strömningar. Att motarbeta rasism är en av alla etablerade partier prioriterad fråga. De politiska partierna och ungdomsförbunden har alla program och material för att skapa opinion mot antidemokratiska, rasistiska och främlingsfientliga idéer. Det finns också ett stort antal organisationer som arbetar mot rasism, främlingsfientlighet och nynazism. Många har ett omfattande material på webben och de större organisationerna har även informatörer och föreläsare som skolorna kan engagera.

Integrationsverket har byggt upp en nationell kunskapsbank om arbetet mot rasism, främlingsfientlighet och etnisk diskriminering. Man har valt att presentera kunskapsbanken på en webbsida, »Sverige mot rasism«.³⁴

---

³⁴ www.sverigemotrasism.nu.

5. Vilka regler gäller för skolans politiska omvärldskontakter?

Det är här framförallt de medborgliga fri- och rättigheterna, såsom de uttrycks i grundlagarna som är av intresse.³⁵ Grundlagarna gäller naturligtvis även i skolan. Det är viktigt att skolor i sitt arbete med partier och organisationer även är medvetna om de begränsningar som finns för våra medborgliga fri- och rättigheter.

Åsiktsfriheten är i princip obegränsad och oreglerad. Varje individ har rätt att ha vilka åsikter som helst. Skolan kan inte motivera att exempelvis utestänga vissa individer bara utifrån de åsikter personen har eller förmodas ha.

Yttrandefriheten är däremot mer begränsad. Vissa åsikter är olagliga att framföra muntligt i offentliga sammanhang, då detta exempelvis kan utgöra hets mot folkgrupp.³⁶ Även den straffrättsliga lagstiftningen omkring förtal och kränkande uttalanden gäller fullt ut inom skolan.³⁷ Både skollagen och läroplanerna påkallar att skolan argumenterar för grundläggande värden. Skolan har alltså både rätt och skyldighet att agera och reagera så att uttalan-

den som är lagstridiga och / eller bryter mot skolans värdegrund inte får stå oemotsagda. Uttalanden som misstänks innebära hets mot folkgrupp ska alltid polisanmälas.

Tryckfriheten har också sina gränser. Det skriftliga material som sprids på skolor är föremål för samma grundlagsskydd som annat tryckt material.³⁸ Det innebär bland annat att skolan inte har rätt att förhandsgranska, förbjuda eller censurera tryckt material som används i samband med exempelvis politisk information. För sådant material ansvarar utgivaren. Skolan har emellertid ansvaret att uppmärksamma om brott mot gällande lag skett. Liksom vad gäller för yttrandefriheten är det framförallt fråga om bestämmelserna om hets mot folkgrupp och andra lagstridiga kränkningar av enskilda eller grupper. Misstänkt lagbrott ska alltid polisanmälas.

Mötesfrihet i egentlig mening råder inte på en skola. Skolan är inte en allmän plats.³⁹ Ingen enskild eller organisation har ovillkorlig rätt att till exempel

³⁵ Regeringsformen 2 kap. 1§.

³⁶ Brottsbalken 16 kap. 8§.

³⁷ Brottsbalken 5 kap. 1,3,5§§.

³⁸ Tryckfrihetsförordningen 1 kap. 1–2§, se även Yttrandefrihetsgrundlagen.

³⁹ Jo:s beslut den 7 juni 1994, dnr 1246–11993, Jo:s årsberättelse 1995/96 s. 394.

ställa upp bokbord eller sätta upp affischer på en skola. Ansvaret för vad som sker på en skolas område ligger på huvudmannen och skolans rektor.

Justitieombudsmannen (Jo) har i ett antal beslut prövat hur skolor, på olika sätt, hanterat politiska opinionsyttringar och politiska partiers möjligheter att verka i skolan.

Jo slår fast att skolan brister i allsidighet och saktlighet om man är beredd att medge en politisk organisation tillträde till skolan, men *inte en annan*.⁴⁰ Jo vänder sig mot att skolor och huvudmän formulerar principer eller riktlinjer som utesluter vissa partier, men inte andra. Sådana av Jo kritiserade principer kan exempelvis ta fasta på partiets storlek eller om partiet är representerat i riksdag eller kommunfullmäktige.⁴¹ Skolan får inte heller utesluta partier på grundval av de politiska åsikter de förväntas föra fram.⁴²

Kravet på allsidighet ska inte tolkas som att alla partier eller ungdomsförbund måste medverka samtidigt. Skulle exempelvis ett parti få förhinder skulle då ingen information överhuvudtaget kunna lämnas på skolan.⁴³ Läraren har ansvar för att frågor blir allsidigt belysta och att argument möts med motargument.⁴⁴ Läraren får här en kompensatorisk uppgift att, inom ramen för skolans värdegrund, lyfta fram argument och uppfattningar som inte kommer fram vid exempelvis en partiinformation eller debatt.

Syftet bakom grundlagarnas bestämmelser är att säkerställa ett fritt meningsutbyte och en allsidig

upplysning. Skolans ledning ska medverka till att lagstiftningens intentioner följs samtidigt har de ett särskilt ansvar för att allmän ordning upprätthålls på skolans område.⁴⁵ Ordningsskäl kan därför motivera att politisk information begränsas eller styrs av skolan vad gäller tid, rum och form. Sådana beslut måste enligt Jo kunna styrkas och motiveras av just ordningsskäl, exempelvis att politiska partiers verksamhet i skolan skapar oordning i form av bråk mellan elever eller att diskussioner tar orimligt mycket tid i anspråk.⁴⁶ En rektor har således inte befogenhet att stoppa spridningen av exempelvis ett flygblad på grund av dess innehåll. Däremot är det tillåtet med sådana ingripanden mot spridning som dikteras av ordningsskäl.⁴⁷ Det kan i sammanhanget påpekas att med hänsyn till skolans arbetsformer och dess fostrande uppgift har begreppet ordning ett något vidare innehåll inom barn- och ungdomsskolan än i allmänhet.⁴⁸

Skolans ledning har även ett ansvar för att säkerställa att ingen personal eller elev upplever kränkningar på skolan. Detta innebär att om det uttrycks missaktning för elever eller personal är skolledningens skyldig att ingripa för att, enligt bestämmelserna i 1 kap 2§ Skollagen och i Läroplanerna, hindra att någon utsätts för kränkande behandling och för att motverka trakasserier.⁴⁹

Skolan ska alltid dokumentera orsakerna till de ingripanden och åtgärder man vidtar. Av en sådan

⁴⁰ Jo:s ämbetsberättelse 1995/96 s. 394.

⁴¹ Jo:s ämbetsberättelse 1991/92 s. 346.

⁴² Jo:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 436.

⁴³ Regeringsrättens årsbok 1981 ref. 2:26.

⁴⁴ Att vara med på riktigt. SOU 2001:48, s. 305.

⁴⁵ Jo:s ämbetsberättelse 1995/96 s. 394.

⁴⁶ Jo:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 436.

⁴⁷ Jo:s beslut den 25 februari 2004, dnr 2112-2002.

⁴⁸ Jo:s ämbetsberättelse 1991/92 s. 346.

⁴⁹ Jo:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 436, se även Jo:s ämbetsberättelse 1994/95 s. 406.

dokumentation bör framgå på vad sätt ordningen på skolan inte kan upprätthållas eller på vad sätt någon på skolan kränks. Även motiven till de åtgärder som

vidtags för att komma tillrätta med den aktuella situationen bör framgå av dokumentationen.

Läsa vidare

Unga demokrater, Forskning i fokus nr. 11, Myndigheten för skolutveckling 2003

Olikas lika värde, Myndigheten för skolutveckling 2003

Att granska och förbättra kvalitet, Myndigheten för skolutveckling 2003

Med demokratin som uppdrag, Skolverket 2000

Ständigt. Alltid!, Skolverket 1999

Värdegrundsboken, Gunilla Zackari & Fredrik Modigh 2000

Politik i skolan, Skolverket Dnr. 2002:2939

Ung i demokratin, Skolverket 2003, rapport 232

Ung i demokratin, Skolverket 2001, rapport 210

Demokrati för det nya seklet. Prop. 2001/02:80

På ungdomars villkor. Prop. 1998/99:115

Att vara med på riktigt. SOU 2001:48

En hållbar demokrati. SOU 2000:1

Unga medborgare, Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:2.

Ung i demokratin, Ungdomsstyrelsens skrifter 2002:6.

Rättspraxis i skolan, UFB del 6, Norstedts Juridik AB

Kraftsamling mot rasism, Integrationsverket 2002

Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige. Integrationsverket 2002

Att motarbeta nazism och rasism i skolan, Lärarförbundet 2000

Om detta må ni berätta, Stéphane Bruchfeld & Paul Levine, Regeringskansliet 1998

Politik i skolan

Demokrati förutsätter möten mellan människor. Skolan ska främja elevernas utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedborgare genom att vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Det är då viktigt att skolan är en fysisk mötesplats där eleverna kan möta olika åsikter och värderingar.

Syftet med detta stödmaterial är att minska den osäkerhet som idag finns hos huvudmän, rektorer och lärare om hur skolor ska hantera sina politiska omvärldskontakter.

Materialet tar sin utgångspunkt i skolans demokratiska uppdrag, vars mål är att få ett samhälle med demokratiska människor som kan och vill rösta samt arbeta aktivt i den representativa demokratin. Samtidigt diskuteras skolans förhållande till strömningar som hotar demokratin och står i strid med värdegrunden. Materialet försöker även klargöra de regler som gäller i samband med politiska partier och andra organisationers närvaro i skolan.

